

СУТНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ДІАЛОГУ ТА ЙОГО РОЛЬ У СОЦІАЛЬНІЙ ПОЛІТИЦІ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена проблемі осмислення сутності й ролі соціального діалогу як важливого інструменту соціальної політики держави. Автор при висвітленні даної проблеми звертається до цілей, завдань і функцій соціальної політики, а також мети соціальної держави.

Ключові слова: соціальний діалог, соціальна політика, соціальна держава, соціальна справедливість, соціальна злагода, соціальна і політична стабільність.

Статья посвящена проблеме осмысления сущности и роли социального диалога как важного инструмента социальной политики государства. Автор при освещении данной проблемы обращается к целям, задачам и функциям социальной политики, а также цели социального государства.

Ключевые слова: социальный диалог, социальная политика, социальное государство, социальная справедливость, социальное согласие, социальная и политическая стабильность.

The article deals with the problem of understanding the essence and role of social dialogue as an important tool of social policy of a state. Covering the subject, the author approaches the goals, tasks and functions of social policy as well as the goal of a social state.

Key words: social dialogue, social policy, social state, social justice, social agreement, social and political stability.

Сучасна соціально-економічна і політична ситуація в Україні передбачає необхідність узгодження інтересів різних соціальних груп та органів влади цивілізованим, безконфліктним шляхом. Саме це завдання актуалізує необхідність формування механізмів поєднання різних суспільних інтересів з метою запобігання соціально-політичним потрясінням, зниження соціальної напруги та досягнення сприятливого соціального клімату в суспільстві.

Світовий досвід показує, що саме в рамках легітимних способів розв'язання соціально-політичних суперечностей та конфліктів може використовуватися соціальний діалог, який виступає одним з ефективних механізмів узгодження політичних та соціально-економічних інтересів різних соціальних груп і владних структур. Він здатний виступати досить досконалим інструментом впровадження соціальної політики держави.

Розвиток ефективного соціального діалогу є необхідною умовою європейської інтеграції України, оскільки, крім іншого, саме завдяки соціальному діалогу країни Європейського Союзу досягли високого економічного розвитку та гідного рівня життя.

Міжнародна організація праці (далі – МОП), діяльність якої побудована на засадах тристоронньої співпраці, визначає соціальний діалог як процес, що включає всі типи переговорів, консультацій та обміну інформацією між представниками урядів, роботодавців та працівників з питань, що становлять взаємний інтерес і пов'язані з соціально-економічною політикою [1, с. 373].

У проекті Закону України «Про соціальний діалог в Україні», прийнятому відповідно до Постанови Верховної Ради України від 08.02.07 р., соціальний діалог розглядається як «процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами соціального діалогу, які представляють інтереси працівників, роботодавців та органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, з питань формування та реалізації державної соціально-економічної політики та регулювання соціально-трудових відносин» [9].

Отже, під соціальним діалогом слід розуміти процес, що включає всі типи переговорів, консультацій та обміну інформацією між роботодавцями, працівниками та державою, спрямований на успішне вирішення питань соціально-економічної політики.

У Резолюції про трипартизм та соціальний діалог, ухваленій МОП 18 червня 2002 р., підкреслювалось, що соціальний діалог виявився цінним демократичним засобом вирішення соціальних проблем, формування консенсусу, а також сучасним і динамічним процесом, що має унікальний потенціал та широкі можливості в сприянні прогресу у контексті глобалізації, регіональної інтеграції і перехідного періоду» [11]. В Указі Президента України від 29.12.2005 р. «Про розвиток соціального діалогу в Україні» соціальний діалог визнаний як один з головних чинників забезпечення соціальної стабільності, розвитку громадянського суспільства, запобігання суспільним конфліктам [10]. Ці визначення досить вдало відображають сутність соціального діалогу як демократичного засобу узгодження інтересів різних соціальних груп та важливого фактору розвитку громадянського суспільства.

Відповідно до класичної моделі МОП соціальний діалог впроваджується на засадах трипартизму або двопартизму. Трипартизм становить собою активну взаємодію уряду, роботодавців та працівників (через їх представників) як рівних і незалежних партнерів у прагненні знайти рішення для питань, що становлять взаємний інтерес [1, с. 407]. Під двопартизмом (біпартизмом) розуміється будь-який процес, за допомогою якого досягаються прямі домовленості про співпрацю між роботодавцями та працівниками (або їхніми організаціями) [1, с. 66]. Отже, трипартизм передбачає співпрацю між трьома сторонами, а двопартизм – між двома сторонами соціально-трудових відносин.

Розглядаючи сутність соціального діалогу, слід зазначити, що у сучасних умовах кожен громадянин, навіть не усвідомлюючи цього, є його стороною. Це обумовлюється постійною взаємодією з різними соціальними групами і владними структурами. Саме завдяки соціальному діалогу досягається узгодження політичних та соціально-економічних інтересів різних соціальних груп і владних структур з метою досягнення соціальної злагоди, миру і спокою у суспільстві.

Соціальний діалог розглядається відповідно до трьох аспектів його визначення: мети, методики ведення та змісту [12, с. 107].

Мета соціального діалогу відрізняється залежно від його змісту і може значною мірою відрізнитися у різних країнах. Її можна представити у формі піраміди: в основі буде широкий спектр питань, з яких соціальні партнери просто обмінюються інформацією без бажання впливати на позиції один одного. З обмеженої кількості інших питань партнери надають перевагу консультуванню один з одним із метою зближення своїх позицій. Лише дуже вузький спектр питань зазвичай є предметом справжніх переговорів із метою досягнення домовленості, найчастіше у формі компромісу, прийняттого для всіх сторін.

Методика ведення соціального діалогу залежить від того, чи віддають сторони перевагу участі

держави, чи просто зустрічаються між собою. Зважаючи на те, що на галузевому рівні біпартизм є загальним правилом, на національному (міжпрофесійному) рівні участь держави є бажаною, і може бути навіть необхідною. У більшості країн – кандидатів на вступ до ЄС держава активно залучається до діалогу з самого початку реформ і є зазвичай ініціатором тристоронніх зустрічей для обговорення невідкладних і широкомасштабних реформ. У деяких країнах соціальний діалог поширюється і на інших учасників, таких як громадські організації та суспільні групи.

Зміст соціального діалогу на національному рівні, перш за все, визначається реаліями соціально-економічного життя і тому може бути різним залежно від потреб суспільства на різних етапах розвитку, проте часто він повинен реагувати на термінові події.

Предметом тристоронніх консультацій є такі питання, як соціальний захист, зайнятість населення, оплата праці, безпека та гігієна праці, розвиток людських ресурсів і професійна підготовка, трудове законодавство тощо. Слід зазначити, що всі питання соціального діалогу потребують залучення та активної участі соціальних партнерів до процесу їх вирішення. Проведення урядом консультацій з ними є обов'язковою та невід'ємною складовою успішного управління.

Соціальний діалог є механізмом, який не існує сам по собі. Він може розвиватись та виконувати свої функції тільки за наявності певних умов. Зокрема, це наявність політичної волі й відданості справі участі в соціальному діалозі з боку всіх сторін; сприятливе політичне середовище, зокрема політична демократія, необхідна для відкритого політичного діалогу; соціально зорієнтована ринкова економіка; відсутність адміністративно-командних методів управління економікою; поміркованість регуляторної політики держави щодо втручання в діяльність соціальних партнерів; повага до таких основних прав, як свобода асоціації та право на ведення колективних переговорів; відповідна інституційна підтримка (створення органів соціального діалогу); законодавча база, що регулює питання соціального діалогу; сильні, незалежні і достатньо репрезентативні представники роботодавців та працівників, які мають технічні можливості та доступ до відповідної інформації, необхідної для участі в соціальному діалозі [5, с. 91; 12, с. 106-107].

Соціальний діалог є практично цілісністю правових та політичних форм ведення колективних переговорів між уповноваженими суб'єктами, які представляють роботодавців та найманих працівників. Це процес узгодження на різних рівнях напрямків розвитку країни, регіону або окремих підприємств. При цьому принциповим елементом, навколо якого організований цілий комплекс діяльності партнерів, є можливість приділення уваги різноманітним інтересам соціальних груп при прийнятті рішень, встановленні стратегічних цілей і розробці програм розвитку. Функції

соціального діалогу полягають у тому, що завдяки можливості артикуляції та модифікації своїх інтересів, соціальні партнери можуть досягти порозуміння, що, в свою чергу, призводить до вищого рівня їх ідентифікації зі змістом згоди і вироблених у цих рамках програм діяльності [7, с. 144-146]. Отже, можна говорити, що найважливіші очікувані результати соціального діалогу – це досягнення консенсусу в суспільстві, а також залучення соціальних груп до досягнення домовленостей щодо узгодження соціально-економічних інтересів.

Соціальний діалог в економічній сфері сприяє поліпшенню економічних показників, більшій збалансованості бюджету, зниженню рівня інфляції; у соціальній сфері – скороченню рівня безробіття, розвитку середнього класу, запобіганню маргіналізації населення, соціальному захисту працівників, підвищенню мотивації праці; у політичній сфері – падінню страйкової активності, участі груп інтересів у процесі прийняття рішень, забезпеченню політичної стабільності. Він є також доповненням до традиційних (правових, економічних, політичних, адміністративних) способів вирішення суперечок, конфліктів, розбіжностей, що використовуються у соціальній політиці.

Сутність соціального діалогу пов'язана із соціальною політикою держави. Здійснення соціально-економічних реформ у сучасному суспільстві також зв'язане з загостренням соціальних проблем, що потребує узгодження інтересів різних соціальних груп та владних структур цивілізованим, безконфліктним шляхом. Інструментом вирішення цієї проблеми служить соціальна політика держави, яка спроможна сконцентрувати зусилля державних органів на розв'язанні найгостріших соціальних проблем.

Якщо розглядати визначення соціальної політики в контексті інституту соціального діалогу, то найбільш вдалим є використане І. Григор'євою визначення соціальної політики, під яким розуміється діяльність держави й суспільства з узгодження інтересів різних соціальних груп і соціально-територіальних громад у сфері виробництва, розподілу та споживання, що дозволяють узгодити інтереси цих груп з інтересами людини та довготерміновими цілями суспільства [2, с. 20-23]. Такий підхід указує на врахування в соціальній політиці принципів соціальної справедливості та соціального діалогу як основних цінностей сучасного громадянського суспільства.

Соціальна політика спрямована на підвищення добробуту населення шляхом діяльності в таких сферах, як зайнятість, соціальний захист, освіта, охорона здоров'я, житлова політика тощо. Можна стверджувати, що соціальна політика займає важливе місце в механізмі забезпечення потреб людини.

Найбільш пріоритетними цілями соціальної політики є: зниження соціальної напруженості та збереження миру і злагоди у суспільстві; досягнення соціальної справедливості; забезпечення

соціально-політичної стабільності в державі; сприяння зайнятості кожного громадянина; функціонування системи соціального забезпечення; створення всебічних умов для гідного рівня життя людини; вирішення соціальних проблем, викликаних негативними наслідками економічних реформ у суспільстві.

Соціальна політика вирішує завдання, пов'язані із загостренням соціально-політичних конфліктів, збільшенням соціальної напруженості в суспільстві. Серед інструментів соціальної політики, які забезпечують використання легітимних засобів зняття протистояння та зменшення рівня конфліктності між різними соціальними групами, виділяється соціальний діалог. Він, як спосіб здійснення соціальної політики, дозволяє забезпечити участь усіх соціальних груп у її формуванні. Завдяки соціальному діалогу здійснюється взаємодія суб'єктів соціальної політики, що сприяє узгодженню їх соціально-економічних інтересів. Виходячи з того, що соціальний діалог становить собою взаємодію його сторін на всіх рівнях, у тому числі й на національному, то його важлива позитивна сторона – це участь у формуванні політики суб'єктів, які можуть знайти консенсус та згоду.

Завдяки соціальному діалогу збалансовується економічна та соціальна політика. Збалансованість політики, соціальний захист і економічний зріст сприяє підвищенню рівня життя та розвитку країни.

Соціальний діалог також сприяє прояву інтересів до соціальної політики нових верств населення. Соціальна політика стає публічною та прозорою і таким чином призводить до того, що населення бере участь у реалізації цієї політики.

Н. Нечитайло вказує на те, що традиційно соціальний діалог являє собою більш-менш інституціональний спосіб спілкування між державною владою (як правило, її виконавчою гілкою) та різними соціальними суб'єктами, що представляють інтереси значних соціальних груп, принциповою функцією яких є взаємне повідомлення думок та рішень стосовно цілей, інструментів і стратегій соціальної політики. Соціальний діалог є широко застосовуваним засобом підвищення ефективності політики держави і подолання недосконалостей стандартних механізмів парламентської демократії [7, с. 146]. Отже, соціальний діалог виступає політичним інститутом, який сприяє реалізації політичної участі різних соціальних груп.

Соціальний діалог за своєю сутністю відповідає цілям, завданням і функціям соціальної політики держави та посідає головне місце в механізмі узгодження інтересів та протиріч різних соціальних груп.

Серед функцій соціальної політики слід виділити такі, як захист, узгодження інтересів певних соціальних груп та окремих членів суспільства; оптимальне розв'язання суспільних суперечностей; гармонізація інтересів різних

верств населення, створення умов для суспільної злагоди. Саме ці функції будуть найбільш ефективно виконуватись завдяки соціальному діалогу як одному з інструментів соціальної політики. Соціальний діалог є засобом досягнення цілей соціальної політики та сприяє процесу вироблення політичних рішень у цій сфері.

Як уже наголошувалось, одним із головних завдань соціальної політики є створення найкращих умов для життєдіяльності громадян, тобто забезпечення загального добробуту. Ключова роль у виконанні цього завдання належить державі, діяльність якої щодо задоволення соціальних потреб людини визначається як соціальна політика.

Автори дослідження «Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України» визначають соціальну політику як механізм реалізації соціальної функції держави [13, с. 253]. Тобто маємо прив'язку соціальної політики до соціальної функції держави, що дозволяє зробити припущення щодо розвитку структури соціальних функцій держави як підстави структуризації її соціальної політики. Отже, соціальна політика знаходить практичне втілення у функціонуванні соціальної держави, важливим елементом якої є соціальний діалог.

Обґрунтованою є думка, що однією із сутнісних характеристик соціальної держави є соціальна справедливість. Це категорія соціально-економічна та політична, яка складає критерій оцінки суспільством будь-якої політики. Як зазначають Г. Дашутін та М. Михальченко, соціальна держава не може існувати у чистому вигляді. Вона може бути лише соціально-правовою державою, де на основі права регулюються соціальні відносини в межах конкретних критеріїв соціальної справедливості, які відбивають реальний економічний, політичний й моральний стан суспільства. Тобто термін «соціальна справедливість» безмістовний у відриві від економічної, політичної, правової та моральної сфер суспільства [4, с. 131]. Крім того, соціальна справедливість є обов'язковою умовою встановлення загального і міцного миру, що було наголошено в преамбулі до Статуту МОП [15].

Слушною є теза Б. Орлова: «Соціальна держава – це не тільки надання підтримки тим, хто її потребує, це ще й забезпечення в країні здорового соціального клімату, розвитку без потрясінь, революцій і громадянських війн» [8, с. 90]. Це можливо завдяки використанню легітимного засобу щодо узгодження соціальних протиріч, а саме соціального діалогу, який дозволяє безконфліктним, цивілізованим шляхом виконувати такі завдання.

Можна погодитись із твердженням В. Давиденко про те, що соціальність держави не в «гіперсоціальному» бюджеті, а в соціальному діалозі, здатному вплинути на формування со-

ціально орієнтованої економіки (високої ціни людської праці та умов зайнятості). Саме від цього, а не від розмірів тимчасових соціальних виплат і допомоги, залежить, будуть громадяни бідними чи забезпеченими [3, с. 76]. Отже, це твердження підкреслює важливість соціального діалогу для забезпечення загального добробуту.

Таким чином, соціальна політика є засобом узгодження соціально-економічних інтересів різних соціальних груп та владних структур, а соціальний діалог виступає інструментом реалізації цього засобу.

Використання соціального діалогу в соціальній політиці сприятиме стабільному розвитку суспільства у всіх його сферах. Узгодження інтересів різних соціальних груп та владних структур за допомогою соціального діалогу сприяє соціальному миру та злагоді в суспільстві. Як зазначає А. Сіленко, у сучасній науковій літературі соціальна згода визначається як система інститутів, механізмів і процедур, покликаних підтримувати баланс інтересів сторін, які беруть участь у переговорах щодо оплати й умов праці роботодавців і найманих робітників, сприяти досягненню взаємоприйнятної для них компромісу заради реалізації як корпоративних, так і загальносоціальних цілей [14, с. 19]. У свою чергу, забезпечення соціального миру та злагоди є важливою умовою соціальної стабільності. А «соціальна стабільність, як стверджує К. Лайкам, це такий стан соціальних процесів у країні, який дозволяє ... зберігати політичну стабільність у суспільстві» [6, с. 26]. Отже, можна зробити висновок, що соціальний діалог виступає тим чинником, який здатний забезпечити соціальну й політичну стабільність у суспільстві.

Як уже зазначалось, у нашій державі соціальний діалог визнаний одним з головних чинників забезпечення соціальної стабільності, про що йде мова в Указі Президента України від 29.12.2005 р. «Про розвиток соціального діалогу в Україні» [10].

Отже, соціальний діалог є одним з ефективних механізмів узгодження соціально-економічних інтересів різних соціальних груп і владних структур з метою досягнення соціальної злагоди, миру і спокою у суспільстві. Враховуючи, що функції соціальної політики пов'язані з узгодженням інтересів певних соціальних груп, оптимальним розв'язанням суспільних суперечностей, гармонізацією інтересів різних верств населення, створенням умов для суспільної злагоди, соціальний діалог здатний виступати досить досконалим інструментом впровадження цієї політики. Він сприяє досягненню соціального миру та злагоди, що є важливою умовою забезпечення соціальної та політичної стабільності у суспільстві. Соціальний діалог є одним із головних факторів розвитку громадянського суспільства й запобігання соціальним конфліктам.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Глосарій із трудового права та соціально-трудоких відносин (з посиланням на досвід Європейського Союзу). – К.: ВД «Стилос», 2006. – 431 с.
2. Григорьева И. Социальная политика и социальное реформирование в России в 90-х годах. – СПб., 1998. – 346 с.
3. Давиденко В. Соціальний діалог: проблема досягнення стандартів Євросоюзу // Політичний менеджмент. – 2006. – № 2. – С. 67-77.
4. Дашутін Г., Михальченко М. Український експеримент на терезах гуманізму. – К.: Парламентське вид-во, 2001. – 335 с.
5. Жуков В.І. Десятиріччя сподівань на перемогу виробничої демократії // Соціальне партнерство – шлях до злагоди. – К., 2003. – С. 91-96.
6. Лайкам К. Модели социальной политики // Общество и экономика. – 2000. – № 8. – С. 19-26.
7. Нечитайло Н. Соціальний діалог. Огляд концепцій та Європейського досвіду // Соціальне партнерство – шлях до злагоди. – К., 2003. – С. 144-154.
8. Орлов Б. Политическая культура социал-демократии и проблемы России // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – № 7. – С. 89-97.
9. Про прийняття за основу проекту Закону України про соціальний діалог в Україні: Постанова ВР України від 08.02.07 № 649-V. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=649-16>. – Заголовок з екрану.
10. Про розвиток соціального діалогу в Україні: Указ Президента України від 29.12.05 № 1871/2005 // Урядовий кур'єр. – 2006. – 25 січня.
11. Резолюция о трипартизме и социальном диалоге, принятая 18 июня 2002 года Международной конференцией труда на 90-й сессии. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ilo.org/ilolex/russian/docs/convdisp1.htm>. – Заголовок с екрана.
12. Рихлі Л., Прітцер Р. Соціальний діалог на національному рівні у країнах – кандидатах на вступ до Європейського Союзу // Соціальне партнерство – шлях до злагоди. – К., 2003. – С. 104-136.
13. Сіленко А., Коляденко В. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України. – К.: Вид-во «ТЕС», 2002. – 357 с.
14. Сіленко А.О. Соціальна держава: еволюція ідеї, сутність та перспективи становлення в сучасній Україні: Автореф. дис. ... д-ра політ. наук: 23.00.02 / Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2000. – 38 с.
15. Статут Міжнародної організації праці. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=993_154. – Заголовок з екрану.

Рецензенти: Іванов М.С. – д.політ.н., професор;
Смельянов В.М. – к.т.н., доцент

© Громадська Н.А., 2010

Дата надходження статті до редколегії: 18.03.2010 р.